

АСАБЛІВАСЦІ ТРАЕЦКАЙ ПАМІНАЛЬНАЙ АБРАДНАСЦІ БЕЛАРУСАЎ ПАДЗВІННЯ (на матэрыялах XIX – пачатку XXI ст.)

Пахавальна-памінальная абраднасць беларусаў не з’яўляецца аднароднай на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Характэрнай асаблівасцю каляндарнай памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння з’яўляецца траецкі памінальны комплекс. У іншых частках краіны ён не такі распаўсюджаны. У сучасны перыяд памінкі, прымеркаваныя да гэтага свята, пашыраюцца на тэрыторыю ўсёй краіны, паколькі Тройца з’яўляецца афіцыйна дазволенай у праваслаўнай царкве тэрмінам памінання памерлых, а субота напярэдадні – адна з «усяленскіх радзіцельскіх субот». Нягледзячы на дадзены фактар, традыцыя спраўляць Дзяды напярэдадні Тройцы не стала такой распаўсюджанай як траецкія наведванні могілак, і, у пераважнай ступені, захоўвае свой ранейшы арэал. Не маюць распаўсюджання Дзяды ў гэты перыяд на Міншчыне. У рэгіёне яны зафіксаваныя толькі ў некаторых раёнах [14, с. 165]. На Брэсцкім Палессі дадзеная традыцыя таксама не мела распаўсюджання [13, с. 142]. Амаль адсутнічае траецкае памінальнае памерлых на Панямонні [12, с. 29]. Траецкія Дзяды спарадычна сустракаюцца на Усходнім Палессі [10, с. 82].

Дзяды ладзяцца ў суботу напярэдадні Тройцы. На Падзвінні існуе традыцыя перад святам упрыгожваць хату «маем» – галінкамі дрэў, пераважна бярозавымі [11, с. 111; 17, р. 63, р. 76]. У некаторых частках рэгіёну напярэдадні траецкіх Дзядоў існавала таксама традыцыя мыцца ў лазні. У в. Слабада Докшыцкага раёна было прынята мыцца ў лазні са «свежым» венікам: «Ужо Радаўніца жывая ў панядзелак, а мёртвая аўторак. А тады ўжо да Траецкіх Дзядоў няма. Тут ужо свежым венікам з бярозы мыюцца»¹. У Дынабургскім павеце Віцебскай губерні ў траецкую суботу існавала традыцыя свенціць у царкве прыгатаваныя да памінальнага стала стравы (куццю, бліны, пірагі, фарбаваныя яйкі). Усе гэтыя стравы адносілі ў царкву да абедні, пасля якой частку пакідалі святару, частку раздавалі жабракам, а астатняе адносілі дадому і там з’ядалі [15, с. 627].

На большай частцы Падзвіння наведванні могілак, прымеркаванае да Тройцы, традыцыйна адбывалася ў суботу напярэдадні свята [15, с. 628]. У Дынабургскім павеце толькі ў выпадку немагчымасці наведаць аддаленыя магілы родных рабілі гэта ў тройцын дзень пасля абедні [15, с. 628]. Беларускае насельніцтва расоншчыны ў сучасны перыяд наведвае могілкі ў першыя тры дні Тройцы [9, с. 544]. Варыятыўнасць, якая сустракаецца ў рэгіёне адносна часу наведвання могілак на Тройцу, у шэрагу выпадкаў абумоўлена часам іх наведвання святаром. Па прычыне немагчымасці аб’ехаць усе могілкі прыходу ў адзін дзень, святар рабіў гэта ў некалькі. У гэтыя дні на могілкі прыходзілі і вяскоўцы. У сувязі з гэтым у в. Тулічына Шумілінскага раёна на могілкі хадзілі на трэці дзень Тройцы [7, с. 205]. У в. Васіліны Пастаўскага раёна па той жа прычыне могілкі наведвалі на трэці дзень Тройцы [3, с. 597]. Дададзеныя разыходжанні нельга адносіць да ўласна лакальных варыянтаў памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння.

Як сведчаць этнаграфічныя крыніцы, траецкія памінальныя абрады на могілках мала адрозніваліся ад радаўнічных [15, с. 628]. Асаблівасцю памінання на Тройцу з’яўляецца шырокае выкарыстанне ў рытуальных практыках зеляніны. Да свята імкнуліся ўпрыгожыць «маем» не толькі двары і хаты, але і магілы родных. У Дынабургскім павеце магілы родных прыбіралі не толькі «маем», але яшчэ аерам і кветкамі [15, с. 628]. У в. Янкавічы Расонскага раёна ў час наведвання могілак на Тройцу існавалі даволі характэрныя абрадавыя дзеянні, звязаныя з бярозавымі галінамі: «Прыходзіш на кладбішча і хрэсціш бярозай магілку, і гэту бярозку ўторкнеш на магілку» [11, с. 110]. На Верхнядзвіншчыне жанчыны рабілі невялікія бярозавыя венікі і адпраўляліся прыбіраць імі могілкі на Тройцу [5, с. 301]. У в. Сарокі Глыбоцкага раёна традыцыя прыносіць на магілу «май» была характэрна толькі на працягу першага года пасля смерці: «А ці насілі на Сёмку бярозкі на магільнік? – Насілі, эта ў каго бліжы, тыя і занясуць. У хату насілі і на кладбішча, эта як хто свежа памёр. Яму насілі, а як старшыя магілы, то ўжо не» [1].

У некаторых месцах Падзвіння на Тройцу ладзілі памінальную вячэру на могілках. Яна фіксуецца пераважна на поўначы рэгіёна, спарадычна сустракаецца і ў іншых яго частках. Для паўночнай часткі Падзвіння характэрнай асаблівасцю траецкага памінання на могілках з’яўляюцца яйкі, пафарбаваныя ў зялёны колер. На Тройцу гэтыя зялёныя «несвянцёныя» яйкі, у адрозненні ад велікодных, не качалі па магіле. Іх з’ядалі пасля малітвы і галашэння, за выключэннем аднаго, якое пакідалі на магіле для бедных [15, с. 628]. У Веліжскім павеце яйкі, пафарбаваныя ў зялёны колер, насілі на могілкі і ў іншыя памінальныя дні (асабліва ў «гадавіну» з дня смерці) [16, с. 222].

Сярод беларускага насельніцтва на Себежчыне зафіксавана традыцыя на Тройцу абмахваць («опахивать») магілы бярозавымі галінкамі. Для гэтага ламалі галіны бярозы і «сцябалі» імі магілы. У некаторых месцах Себежскага павета такі звычай называўся «парыць старыкоў» [8, с. 90]. Дададзеная традыцыя на Себежчыне захоўваецца і ў сучасны перыяд [6, с. 346].

У этнаграфічнай літаратуры Дзяды, якія спраўляюцца напярэдадні Тройцы, часам сустракаюцца пад назвай Стаўроўскія. Згодна з даследаваннямі аўтара і Ю. А. Гурскай, абрад Стаўроўскія Дзяды ў сучасны перыяд у рэгіёне Докшыц прымеркаваны не да Тройцы, а да Узвіжання (14 / 27.IX) [2, с. 118; 4, с. 76, с. 87].

Памінальнае памерлых на Тройцу застаецца пашыраным у сучасны перыяд на Падзвінні. У рэгіёне

¹ Запісана ў 2006 г. ад Шпет Н.П., 1936 г. н. у в. Слабада Докшыцкага р-на.

адбываецца распаўсюджанне памінальных абрадаў у гэты час нават на той тэрыторыі, для якой у мінулым яны не былі характэрны. На такую тэндэнцыю звяртаюць увагу і рэспандэнты: «Я вам скажу. Гэта цяпер на Тройцу ходзяць на кладбішча, прыдумалі. <...> Гэта празнік быў. А на кладбішча ніхто не хадзіў»². Такая сітуацыя абумоўлена афіцыйным памінальным характарам гэтага свята ў праваслаўнай царкве. Калі ў мінулым наведванне могілак пераважна адбывалася ў суботу напярэдадні Тройцы [15, с. 628], то для канца ХХ – пачатку ХХІ ст. яно найбольш характэрна ў тройцын дзень [11, с. 110–111]. У паўночных раёнах Падзвіння наведванне могілак на Тройцу яшчэ суправаджаецца памінальнай вячэрай: «На Тройцу ў нядзелю ідуць на кладбішча, нясуць яду ўсякую: куццю, бліны, яйкі, каўбасу, яешню – у каго што ёсць. Крупамі сухімі пасыпаюць магілкі і выпіваюць там» (Полацкі раён) [11, с. 110]. У гэтай частцы рэгіёна захавалася і традыцыя прыносіць на могілкі яйкі, пафарбаваныя ў зялёны колер: «Дык спецыяльна яйкі к Тройцэ красілі? – Красілі знайця чым, бярозавым лісцем. Насабіраеш бярозавага лісця, яны такія зялёненькія тады»³.

Спіс літаратуры:

1. Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. – Фонд 23. – Воп. 7. – Спр. 1. Матэрыялы палявых даследаванняў Валодзінай Т.В. у Глыбоцкім раёне (2007 г.).
2. Аўсейчык, У. Я. Абрад Стаўроўскія Дзяды на Докшыччыне / У. Я. Аўсейчык // Беларускае Падзвінне : вопыт, метадыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў : зб. навук. прац Міжнар. навук.-практ. канф., Полацк, 21–23 красав. 2011 г. : у 2 ч. / Полац. дзярж. ун-т ; пад агульн. рэд. Д. У. Дука, У. А. Лобача. – Наваполацк, 2011. – Ч. 2. – С. 111–123.
3. Гарошка, Т. Г. Народныя святы, абрады, звычаі / Т. Г. Гарошка // Памяць : гіст.-дакум. хроніка Пастаўскага раёна. – Мінск, 2001. – С. 593–599.
4. Гурская, Ю. А. Древние фамилии современного белорусского ареала на славянском и балтийском фоне / Ю. А. Гурская. – Минск : Беларус. гос. пед. ун-т, 2007. – 360 с.
5. Крук, І. І. Народныя абрады і звычаі Верхнядзвіншчыны / І. І. Крук // Памяць : гіст.-дакум. хроніка Верхнядзвінскага раёна : у 2 кн. – Мінск, 2000. – Кн. 2. – С. 292–319.
6. Листова, Т. А. Региональная специфика обрядовой культуры (на примере семейных обрядов) / Т. А. Листова // Белорусско-русское пограничье. Этнологическое исследование / отв. ред. Р. А. Григорьева, М. Ю. Мартынова. – М., 2005. – С. 235–348.
7. Полацкі этнаграфічны зборнік / Полац. дзярж. ун-т ; [уклад., прадм. і паказ. У. А. Лобача]. – Наваполацк : Пед. дзярж. ун-т, 2011. – Вып. 2 : Народная проза беларусаў Падзвіння, ч. 2. – 368 с.
8. Серебренников, Ф. Обычаи и обряды крестьян Себежского уезда при крестинах, свадьбе и похоронах / Ф. Серебренников // Памятная книжка Витебской губернии на 1865 г. – СПб., 1865. – С. 75–90.
9. Сінкевіч, І. Л. Песенная спадчына Расоншчыны / І. Л. Сінкевіч // Памяць : гіст.-дакум. хроніка Расонскага раёна. – Мінск, 1994. – С. 542–546.
10. Толстая, С. М. Деды в полесском народном календаре / С. М. Толстая // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд : тез. докл. / Ин-т славяноведения и балканистики АН СССР ; редкол. : В. В. Иванов (отв. ред.), Л. Г. Невская. – М., 1985 – С. 81–83.
11. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – Т. 2 : Віцебскае Падзвінне / Т. Б. Варфаламеева, А. М. Боганева, М. А. Козенка. – 910 с.
12. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. – Мінск : Вышэйш. шк., 2006 – Т. 3 : Гродзенскае Панямонне / В. І. Басько [і інш.] ; аўт. ідэі Т. Б. Варфаламеева ; агул. рэд. Т. Б. Варфаламеевай : у 2 кн. Кн. 1. – 608 с.
13. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. – Мінск : Вышэйш. шк., 2008. – Т. 4 : Брэсцкае Палессе / В. І. Басько [і інш.] ; ідэя і агул. рэд. Т. Б. Варфаламеевай : у 2 кн. Кн. 1. – 559 с.
14. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. – Мінск : Вышэйш. шк., 2010. – Т. 5 : Цэнтральная Беларусь / В. І. Басько [і інш.] ; ідэя і агул. рэд. Т. Б. Варфаламеевай : у 2 кн. Кн. 1. – 847 с.
15. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П. В. Шейн. – СПб. : Тип. имп. акад. наук, 1890. – Т. 1, ч. 2 : Бытовая и семейная жизнь белорусов в обрядах и песнях. – XXXIV, 712, [4] с.
16. Шлюбскі, А. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны : у 2 ч. / А. Шлюбскі. – Мінск : Інбелкульт, 1928. – Ч. 2. – 259 с.
17. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lieuvių tautosakos rankraštynas. – В. 7647. Tautosaka 2006 m. liepos mėnesį prie Neris ištakų surinkta Lietuvos ir Baltarusijos mokslininkų grupės, vadovaujamos Vykinto Vaitkevičiaus.

² Запісана аўтарам у 2009 г. ад Заяц А.А., 1936 г.н. у в. Шарагі Мёрскага р-на.

³ Запісана Валодзінай Т.В., Лобачам У.А. у 2009 г. ад Машарскай Л.С., 1922 г.н. у в. Забор’е Расонскага р-на.